

7. Савельева М. Ю. Введение в метатеорию сознания. – К.: Вид. ПАРАПАИ, 2002. – 334 с.
8. Сычева С. Г. Проблема символа в философии. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 2000 – 197 с.
9. Фохт Б. А. Понятие символической формы и проблема значения в философии языка Э. Кассирера // Вопросы философии. – 1998. – № 8. – С. 150-174.

Казакова О. М. Языковая интерпретация символических форм в системе культуры.

В статье рассматривается проблема отличия знака и символа. Акцентируется внимание на социокультурной роли и значении языка. Определяются возможности семиотического подхода к культуре, которая состоит из символов. Выявляются знаковые системы как основные структурные единицы языка культуры. Исследуются философско-культурологические коннотации понятия «знак» и их значение в философии языка.

Ключевые слова: символ, знак, язык, культура, знаковые системы, значение, философия языка, семиотика.

Kazakova O. M. The language interpretation of symbolic forms in the system of culture.

The paper reveals a problem of a sign and a symbol. The social and cultural role of a language is accentuated. Possibilities of semiotic approach to culture that consists from symbols are defined. Sign systems as principal structure elements of the language of culture are revealed. Philosophical and cultural connotation of notion «sign» and their meaning in the philosophy of language are investigated.

Keywords: symbol, sign, language, culture, sign systems, meaning, philosophy of language, semiotics.

Пивоварська К. С.

**ВТІЛЕННЯ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ПАРАДИГМИ
У ВІРТУАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ**

У статті зроблено спробу осмислити віртуальні соціальні мережі крізь призму постмодерністської парадигми. Доведено, що саме в них найповніше втілюються принципи, проголошені філософами цього напрямку, бо саме простір Веб 2.0 має усі необхідні для цього параметри та характеристики.

Ключові слова: постмодернізм, ризома, симулякр, мережеве суспільство, віртуальні соціальні мережі, Веб 2.0.

Вибір теми дослідження обумовлений декількома причинами. По-перше, необхідно глибше вивчити той сегмент Інтернету, який називається віртуальними соціальними мережами, або Веб 2.0. Часто дослідники не звертають увагу на різницю між попереднім етапом, який мав назву Веб 1.0, та сучасним. Віртуальні соціальні мережі для багатьох асоціюються лише із сайтами типу Facebook чи Вконтакте, хоча це лише невелика частка усього їх різноманіття. Віртуальні соціальні мережі – це всі сайти, наповненням яких займаються самі користувачі. Їх принципова різниця від попередніх форм мережевої взаємодії полягає у тому, що між акторами немає перепон у вигляді посередників-модераторів. Це відкриває зовсім інший рівень функціонування мережі, неконтрольований та нецензурований.

Лавиноподібне збільшення завантаженого контенту, мультимедійність віртуального простору, стрімка децентралізація та втрата впливу традиційних ЗМІ, політичний вплив онлайн-спільнот – все це стало наслідками появи віртуальних соціальних мереж, які відчуває суспільство та окремі особистості. Відчутний вплив сайтів Веб 2.0 змусив дослідників звернути увагу на цей сегмент Інтернету, який стрімко завоює позиції. Можна навіть сказати, що саме такі інтерактивні технології, позбавлені домінуючого впливу ієрархії, стають провідними, переважаючи над односпрямованими.

Віртуальні соціальні мережі, таким чином, отримують зараз статус достойного об'єкта для вивчення, зі своєю специфікою, сферами впливу та наслідками для суспільства і людини. Проте актуальність нашого дослідження зумовлена не лише популярністю віртуальних соціальних мереж, але і намаганням глибше осмислити постмодерністську філософську парадигму. Постмодернізм є одним із основних напрямків сучасної філософії, потрапляє у мейнстрім філософської думки. Крім того, у рамках постмодерної парадигми можна пояснити численні явища, які відбуваються у сучасному світі, серед яких основну увагу ми приділимо розвитку мереж та мережевого суспільства.

Звісно, багато хто з вчених вже неодноразово вітав прихід нової ери із появою Інтернету, вбачаючи в ньому втілення тих принципів, які були проголошені філософами-постмодерністами. Ми перш за все будемо спиратися на праці класиків цього напрямку В. Канке, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, Ж. Бодрійяра, Е. Тоффлера, М. Маклюена, в яких найповніше розкриті їх погляди. Аналіз мережевого суспільства загалом та його віртуальної складової зокрема представлений дослідженнями М. Кузнецова, М. Кастельса, Є. Войніканіс, М. Якушевої, Г. Хакена, І. Семенова, які спрямовані на різні його

сфери, окрім віртуальної, зокрема на правову, організаційну, особистісну тощо.

Наукова новизна наукової розвідки полягає у тому, що ми застосували постмодерністську парадигму до віртуальних соціальних мереж, які, на нашу думку, втілюють їх у життя. У процесі перетворення суспільства під впливом віртуальних соціальних мереж відбуваються ті процеси, що були теоретично передбачені філософами-постмодерністами декілька десятиліть тому. Наша гіпотеза полягає у тому, що простір віртуальних соціальних мереж та ініційовані його появою зміни у соціальному просторі є практичним втіленням теорії постмодернізму. Наведемо докази на користь цього.

Сучасній епосі в цілому, і кіберпростору зокрема, повною мірою відповідають доміанти філософського постмодернізму, виокремлені російським філософом В. А. Канке: агоністика мовних ігор, дисконсенсус (а не консенсус), дискретність (а не безперервність і прогрес), множинність (а не єдність), нестабільність (а не стабільність), локальність (а не просторова загальність), фрагментарність (а не цілісність), випадковість (а не системність), гра (а не мета), анархія (а не ієрархія), розсіювання (а не центрування), апофатика (а не позитивність), рух на поверхні слів і речей (а не вглиб їх), слід (а не позначуване і позначуюче), симулякр (а не образ), поверховість (а не глибина), лабіринт (а не лінійність), невизначеність (а не визначеність), іманентне (а не трансцендентне), естетика парадоксально-піднесеного (а не прекрасного й уявлюваного), спокуса (а не виробництво) [1, 121].

Також спочатку нагадаємо основні принципи ризому – образу, який є ключовим для філософії постмодерну. «Ризома як підземне стебло (*tige*) абсолютно відмінна від коренів і корінців. Цибулини, бульби – це ризоми (кореневища). Рослини з коренем або корінцями можуть бути ризоморфними у всіх відносинах – це питання знання того, чи не є ботаніка в її специфіці цілком ризоморфною. Такі навіть тварини, збиті в зграї: пацюки утворюють ризоми» [2]. Дельоз та Гваттарі наводять такі принципи: «1 і 2 Принципи зчеплення і гетерогенності: будь-яке місце ризоми може і має бути приєднане до будь-якого іншого її місця .... 3. Принцип множинності: тільки коли множинне дійсно використовується як субстантив, множинність, – немає більше ніякого віднесення до Єдиного (*Un*), як до суб'єкта і об'єкта, як до природної або духовної реальності, до образу і світу... 4. Принцип неозначаючого розриву: проти всіх занадто значущих розрізів, які роз'єднують структури або перетинають одну з них. Ризома може бути зламана, розбита в якомусь місці, вона

поновлюється, слідуючи тій або іншій своїй лінії, а також дотримуючись інших ліній .... 5-6. Принцип картографії та декалькоманії (перекладної картинки): ризома не є відповідальною за жодну структуральну або генеративну модель. Вона чужа всякій ідеї генетичної осі в якості глибинної структури ....» [2].

Тепер застосуємо ці принципи до віртуальних соціальних мереж і узагалі до Веб 2.0. Принципи зчеплення та гетерогенності повністю відповідають моделі віртуальної соціальної мережі, котра має надскладну структуру, яку майже неможливо описати графічно. Ця структура складається перш за все із особистих зв'язків для профайлових віртуальних соціальних мереж та із посилань для усього сегменту Веб 2.0. М. Кузнецов справедливо зазначає, що «тут ми стикаємося з очевидною відсутністю в геометризованому візуальному досвіді сучасного людства такої фігури, яка, поєднуючи в собі всі властивості і лінії, і кола, могла б дати наочне уявлення про те, що таке мережа та яким саме чином здійснюється комунікація між її агентами» [3]. Через відсутність центру та глобальну взаємовключеність кожного елемента мережі вона дійсно може бути з'єднана у будь-якому місці без втрати її цілісності. Користувачі роблять це майже щодня, коли додають нових друзів або прикріплюють посилання на своїх сторінках.

Принцип множинності для віртуальної соціальної мережі означає, по-перше, що зникає дихотомія суб'єкт-об'єкт через інтерактивність та взаємодію. Через величезну кількість акторів та постійні інтенсивні суб'єкт-суб'єктні зв'язки між ними неможливо точно встановити лінії впливу, навіть більше – це питання стає неактуальним. По-друге, віртуальність та реальність не мають вже вирішального значення для явищ, котрі тепер належать усім рівням буття. Події та явища, що відбуваються нібито виключно у віртуальній площині, стають фактами життя реального, і навпаки.

Принцип неозначаючого розриву вбачається у тому, що будь-яка мережа може самовідновлюватися, вона володіє величезним запасом міцності та може ліквідувати утворені лакуни. Тут доречно згадати одну із відомих фігур сучасної культури – суперкомп'ютер SkyNet із тетралогії фільмів про Термінатора. Творці фільмів зробили SkyNet мережею, котра не має центру і базується на мільйонах персональних комп'ютерів по всьому світу. Це зробило SkyNet незнищеним, адже йому не було куди завдати удару. Зауважимо, що популярна культура виявилася далекоглядною та передбачила ті процеси, які змогли реалізуватися пізніше. Сучасні віртуальні соціальні мережі так само не мають периферії та центру, єдиного джерела контенту тощо. Можна сказати, що SkyNet – це модель сучасного світу, в той час як

індустріальній модерній централізації відповідає Мультивак – суперкомп'ютер із оповідань Айзека Азімова: величезний, на багато гектарів штучний мозок, точно локалізований у просторі, з односпрямованим впливом та обмеженим доступом.

Нарешті, принципи картографії та декалькоманії для віртуальних соціальних мереж означають, що останні не намагаються вибудувати свою модель дійсності чи підігнати реальність під свою схему – навпаки, вони копіюють та відображають вже існуючі зв'язки та процеси без спроби їх генералізації. Соціальна мережа окремої людини існує і без свого комп'ютерного аналогу, а технічні можливості дозволяють лише виявити її та нівелювати просторові перепони.

Ідея множинності, притаманна віртуальним соціальним мережам, відповідає цій же ідеї філософів-постмодерністів. Множинність, мозаїчність, кліповість характерна і для перших, і для других. «Писати до n, n-1 – писати слоганами: Вирощують ризоми і ніколи – коріння! Не сійте – вкопуйте! Не будьте ні єдиним, ні різноманітним, будьте множинні! Проводите лінію, і ні в якому разі не ставте крапку! Швидкість перетворює крапку в лінію! Будьте швидкими, навіть перебуваючи на місці! Лінія удачі, лінія стегна, лінія закінчення. Не закликайте Генерала в Вас! Ніяких правильних ідей, тільки одна ідея! Майте короткі ідеї. Складайте карти, замість того, щоб робити фотографії або малюнки» [2]. Ці заклики Дельоза та Гваттарі актуалізуються у світлі Веб 2.0.

Знаходять своє реальне підтвердження прогнози Бодрійяра щодо зникнення будь-якої дихотомії та закріплення циклічності як домінуючої форми дискурсу: «Змішання медіум/повідомлення, звичайно, корелює із змішанням відправника та одержувача, підтверджуючи таким чином зникнення будь-яких дуалістичних полярних структур, які визначали дискурсивну організацію мовлення, будь-якого детермінованого членування смислу, що відсилало до знаменитої гратки функцій Якобсона. «Циклічний» дискурс слід сприймати буквально: тобто так, що він більше не переходить однієї точки до іншої, але проходить цикл, котрий без різниці охоплює позиції передавача та приймача, що цього моменту стають невлонними як такі. Таким чином, більше не існує владної інстанції, інстанції передавача, – влада стає чимсь таким, що циркулює й чие джерело більше не визначається, циклом, у якому домінуюче й підпорядковане міняються місцями в безконечній реверсії, котра є також кінцем влади в її класичному означенні. Циркуляризація влади, знання, дискурсу кладе край будь-якій локалізації інстанцій та полюсів» [4, 48]. «Медіум є повідомленням – відправник є адресатом – циркуляція полюсів –

кінець паноптичного та перспективного простору – такими є альфа і омега нашої сучасності» [4, 122]. Счасність Бодрійяра тривалий час залишалася теоретичною побудовою, що тепер може повністю втілитися у реальність чи віртуальність.

Постійна циркуляція ресурсів, передовсім інформації, у мережі можлива завдяки широкому вибору, не обмеженому офіційними ресурсами. Г. Хакен зазначає щодо цього: «Що стосується інформації, яка йде від інформаційної мережі до індивіда (споживачеві), то тут першочергового значення набуває можливість вибору. В інформаційній сфері в якості умови для вільного вибору (відбору) інформації виступає, зокрема, її різноманітність, яка не зводиться до її багатоканальності, тобто до кількісних показників джерел інформації» [5, 12].

Рухомість, блискавична реакція віртуальних соціальних мереж, їхня швидка зміна втілює ці самі прагнення філософів-посмодерністів: «Відавайте перевагу позитивному і множинному, відмінність ставте вище за одноманітне, потік – єдність, рухливі збірки – системи. Не забувайте: продуктивне – це не осіле, а кочове» [2].

Система потоків як домінуючий принцип організації простору постіндустріального суспільства органічно зливається із потоками інформації, що становлять сутність віртуальних соціальних мереж. Потоки, з яких машини роблять зрізи, відповідають полю, розміченому гіперпосиланнями [2]. Користувач стає точкою, топологічним вузлом, в якому все поєднано без змішання, де все зливається і розподіляється ... [12]. Справа в тому, що вузол є точкою, але багатовимірною, він містить потоки і пропускає їх, жодним чином не скасовуючи [12].

Як бачимо, у віртуальних соціальних мережах сам механізм передачі інформації залишається суто на рівні технічної можливості, інформація не опосередковується так, як це є в традиційних ЗМІ та навіть у електронних інформаційних ресурсах покоління Веб 1.0. Про це пророкував Бодрійяр задовго до настання ери віртуальних соціальних мереж: «Щоб не говорити даремно, «медіум – це повідомлення», означає не лише кінець повідомлення, а й кінець медіуму. Вже не існує медіумів у буквальному значенні цього слова (я маю на увазі насамперед електронні засоби масової інформації), тобто інстанції, яка була б посередником між однією реальністю та іншою, між одним станом реального та іншим. Ні за змістом, ні за формою. Саме це з точністю й означає імплюзія. Абсорбцію полюсів, одного в одному, коротке замикання між полюсами будь-якої диференційної системи смислу, знищення протилежних термінів і протиставлень, у тому числі протиставлення між медіумом і реальним, – отже,

неможливість будь-якого опосередкованого вираження одного іншим або посередництва між ними» [4, 122-123].

Проте видима хаотичність та безсистемність мережевої взаємодії приховує і свої певні закономірності. Віртуальні соціальні мережі поступово самоорганізуються, у них виникають спільноти та групи. «Поряд із процесами детериторизації проходить ретериторизація (але вже не в просторовому, а у потоковому вимірі)» [2]. Така самоорганізація є характерною рисою складних систем, частковим випадком якої є мережа, в тому числі віртуальна: «Хоча у всіх випадках обмін інформацією спочатку може відбуватися випадково, з часом між різного роду сигналами виникає конкуренція або кооперація, і врешті-решт встановлюється новий колективний стан, який якісно відрізняється від неупорядкованого, або некорельованого, стану, що існував раніше» [6, 51].

Можливість обирати з безлічі віртуальних світів або будувати свої власні, притаманна соціальним мережам, відповідає плюралістичності культурного поля, проголошеного постмодерністами. Маклюєн писав: «Тепер перед нами відкривається можливість навчитися жити навіть не тільки як амфібії, тобто в двох суміжних світах, а плюралістично – в безлічі світів і культур одночасно. Ми більше не зв'язані однією культурою – єдиною конфігурацією співвідношення почуттів – так само, як ми не пов'язані однією книгою, однією мовою або однією технологією. Культурна завдання, що стоїть сьогодні перед нами, подібне задачі, яку вирішує вчений, який прагне визначити погрішність інструменту свого дослідження, для того щоб її врахувати і виправити. По всій імовірності, розподіл людського потенціалу по окремих культурах стане незабаром таким же абсурдним, яким вже стала спеціалізація в окремому предметі або дисципліні» [7, 45-46]. Дійсно, простір віртуальних соціальних мереж надає змогу самостійно обирати те культурне поле, в якому людина відчувається найкомфортніше. Принципова відмінність Веб 2.0 від попередньої форми інтернет-взаємодії полягає у тому, що у випадку, коли культурні потреби людини достатньо специфічні, вона може самостійно створювати в мережі свій власний соціальний простір, заповнений тими знаками та смислами, що їй потрібні.

Звернімо особливу увагу на слова про розподіл людського потенціалу по окремих культурах. Завдяки глобальній включеності та доступності створення акаунтів у більшості точок світу, стають можливими зв'язки між тими культурними прошарками, які у реальному житті не можуть контактувати через географічну віддаленість, політичне протистояння чи інші перешкоди. Це стає

можливим завдяки особливостям структури мереж, відстань між вузлами яких скорочується, порівняно з іншими схемами взаємодії. М. Кастельс пише, що «згідно із законом мережевих структур, відстань (або інтенсивність та частота взаємодії) між двома точками (або соціальними станами) коротше, коли обидві виступають в якості вузлів в тій чи іншій мережевій структурі, ніж коли вони не належать до тієї самої мережі. З іншого боку, в рамках тої чи іншої мережевої структури потоки або мають одну і ту ж саму відстань до вузлів, або ця відстань узагалі дорівнює нулю» [8].

І. Семенов справедливо зазначає, що кіберпростір є формою соціального простору. Простір тут розуміється не як «територія», а як відношення [9]. Таким чином, фактори соціальні починають поступово переважати фактори географічні. М. Кастельс, аналізуючи розвиток мегаполісів, виявив їх сутнісні риси: глобальну включеність і локальну виключеність [10, 340]. Власне, це саме визначення ми можемо застосувати і до тих людей, які включені у мережеву взаємодію.

Водночас ми можемо говорити про певну опозицію мережевості, що репрезентується ідентичністю опору. Ті, хто не можуть або не бажають включатися у потокову взаємодію та протиставляють новітнім течіям традиційні ієрархічні цінності, не є нечисленною купкою маргіналів чи вимираючим видом. Навіть навпаки – в умовах постійної плинності та зміни традиція стає надійним прихистком та створює певну ілюзію безпеки та захисту. Через ці суспільні протиріччя між прихильниками старого та нового виникає напруга та часто нерозуміння генерального вектору розвитку суспільства.

Окрім прогнозованої філософами-постмодерністами зміни парадигми, що відбулася завдяки становленню Веб 2.0, ми можемо констатувати і деякі зміни, що передбачалися корифеями постіндустріального суспільства. Це і реальне забезпечення тофлерівської «*prosumer*» *economics*, і поява віддаленого робочого місця, і деякі інші новації. Принципи суспільства Другої хвилі: стандартизація, спеціалізація, синхронізація, концентрація, максимізація, централізація [11, 117] – стають неактуальними. Замість стандартизації з'являється індивідуалізація, замість спеціалізації – широкопрофільність, синхронізації – власний робочий ритм, концентрації – розсіяність, максимізації – оптимізація, централізації – децентралізація.

Отже, ми можемо зробити цілком достовірні висновки: саме Веб 2.0 та середовище віртуальних соціальних мереж стали втіленням теоретичних побудов теоретиків філософії постмодерну, бо лише у них

створюються достатні підстави для їх реалізації. Принципи декалькоманії, зчеплення, гетерогенності, неозначаючого розриву множинності, картографії втілюються завдяки віртуальності, децентрації, всезагальному доступу віртуальних соціальних мереж.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Канке В.А. Основные философские направления и концепции науки. Итоги XX столетия. – М. : Логос, 2009. – 320 с.
2. Делёз Ж. Ризома («Тысяча плато», глава первая) [Электронный ресурс] / Делёз Ж., Гваттари Ф. // Альманах «Восток». – 2005. – № 11-12 (35-36). – Режим доступа : http://www.situation.ru/app/j_art_1023.htm (02.04.2013). – Загл. с экрана.
3. Кузнецов М. М. Виртуальная реальность – техногенный артефакт или сетевой феномен? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.synergetic.ru/philosophy/virtualnaa-realnost-tehnogennyu-artefakt-ili-setevoy-fenomen.html> (02.04.2013). – Загл. с экрана.
4. Бодрийяр Жан. Симулякр і симуляція [Текст] / Жан Бодрийяр / Переклад з фр. В.Ховхун. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», , 2004. – 230 с.
5. Войниканис Е. А. Информация. Собственность. Интернет: Традиция и новеллы в современном праве / Е.А. Войниканис, М.В. Якушев. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 176 с.
6. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам. – М. : Мир, 1991. – 240 с.
7. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатающей культуры. – К. : Ника-Центр, 2003. – 432 с.
8. Кастельс М. Становление общества сетевых структур [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/soobshestva/power-identity/formation/> (02.03.2013). – Загл. с экрана.
9. Семенов И. Сетевое общество и идентичность. тезисы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.convdocs.org/docs/index-35498.html> (02.03.2013). – Загл. с экрана.
10. Кастельс Мануэль. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М. :Издательство ГУ ВШЭ. – 608 с.
11. Тоффлер Элин. Третья волна [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Toffler/_Index.php (02.03.2013). – Загл. с экрана.
12. Serres, Michel. Le Messenger // Bulletin de la Sociйтй franзaise de philosophie. Nov. 1967.

Пивоварская К. С. Воплощение постмодернистской парадигмы в виртуальных социальных сетях.

В статье делается попытка осмыслить виртуальные социальные сети через призму постмодернистской парадигмы. Доказывается, что

именно в них наиболее полно воплощаются принципы, провозглашенные философами этого направления, потому что только пространство Веб 2.0 имеет все необходимые для этого параметры и характеристики.

Ключевые слова: постмодернизм, ризома, симулякр, сетевое общество, виртуальные социальные сети, Веб 2.0.

Pyvovarska K. S. Implementation of the postmodern paradigm in virtual social networks.

This article attempts to understand the virtual social network in the light of postmodern paradigm. It is shown that in their fully embodied the principles enunciated by philosophers in this direction, because that area of Web 2.0 has all the necessary parameters and characteristics.

Keywords: postmodernism, rhizomes, simulacrum, network society, virtual social networks, Web 2.0.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Мелещенко Л. П.

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.

У статті розглянуто і проаналізовано сучасний стан здійснення лібералізації освіти в Україні, труднощі та помилки, з якими стикається українське суспільство; запропоновані заходи для вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: лібералізм, освіта, лібералізація освіти.

Ліберальна ідеологія розглядає освіту як спосіб поліпшення життя. Важливу роль освіта відіграє в набутті навичок і знань, що формують політичну і громадянську компетентності, соціальний досвід та економічне зростання. Освічене суспільство забезпечить підвищення стандартів життя його членів, а також соціальну стабільність і баланс.

Ліберальна ідеологія зазвичай розглядає загальну освіту як пріоритет. Хоча ліберали не відкидають кар'єру, професійну освіту, вони впевнені в тому, що виконання основних громадянських обов'язків – голосування на виборах і соціально активна поведінка – потребує загальної освіти. Вважається, що завдяки загальній освіті громадяни зможуть приймати рішення, не пов'язані з їх професійною діяльністю або професією. Крім загальної освіти, ліберальна ідеологія особливо зацікавлена в громадянській освіті [3, 26].) Ліберали переконані, що громадянська освіта повинна розвивати знання про інститути та структури влади і заохочувати підростаюче покоління брати участь у політичних процесах.

Ліберальна освітня політика спрямована на забезпечення академічної свободи, зокрема свободи викладання і навчання. Вчителі повинні мати свободу щодо методів викладання в рамках своєї компетенції і спеціалізації та свободу здійснювати свою академічну діяльність у рамках, що визначені етичними правилами академічної спільноти і міжнародними практиками, без будь-якого зовнішнього тиску [2, 12]. Учні вільні навчатися і можуть користуватися своєю